

УДК 338.48:001.8

Юрченко С.О.

СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК ФАКТОР СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

У статті соціальна інфраструктура розглядається як комплекс галузей, що забезпечують нормальні умови життєзабезпечення населення регіону. Показані її функції і принципи формування як фактора сталого розвитку регіонів і країни в цілому.

В статье социальная инфраструктура рассматривается как комплекс отраслей, обеспечивающих нормальные условия жизнеобеспечения населения региона. Показаны ее функции и принципы формирования как фактора устойчивого развития регионов и страны в целом.

In this article social infrastructure is examined as complex of sectors providing normal conditions of life support for population of region. The functions and principles of its formation as factor of sustainable development of region or country are shown.

Перехід до ринкових відносин супроводжується зростанням ролі соціальної політики та сфери життєзабезпечення населення регіону. Це значною мірою пов'язано з загостренням соціальних проблем у суспільстві та посиленням соціальної орієнтації ринкової економіки.

На сучасному етапі розвитку суспільства політики, соціологи й економісти як один з основних факторів економічного зростання розглядають здоров'я населення, рівень його освіти і кваліфікацію. Ці фактори виступають важливою складовою частини ресурсної бази соціально-економічного розвитку будь-якої держави [8], тісно пов'язані з розвитком соціальної інфраструктури. У зв'язку з цим сталий розвиток

регіонів передбачає ефективне функціонування його соціальної інфраструктури.

Проблеми розвитку соціальної інфраструктури регіонів країни корелюють з вирішенням завдань соціально-економічного розвитку. Найбільший внесок у дослідження даних проблем зробили такі вчені як: О. Г. Аганбегян, Е. Б. Алаєв, О. І. Алексєєв, М. К. Бандман, О. Г. Гранберг, А. П. Голіков, М. Ф. Голіков, М. П. Комаров, О. А. Ткаченко, Є. Г. Єгоров, І. А. Ільїн, В. В. Кулешов, М. М. Некрасов, Р. І. Шніпер, В. М. Юрковський та інші. У той же час питання аналізу розвитку соціальної інфраструктури як фактора сталого розвитку регіону, а також практичного їх здійснення в умовах ринкових відносин потребують нових рішень. Необхідність поглибленого підходу до вивчення теоретичних основ соціальної інфраструктури, а також важливість розгляду перерахованих вище проблем актуалізує тему статті.

Мета дослідження – продемонструвати роль соціальної інфраструктури як фактора сталого розвитку регіонів і країни в цілому в обґрунтуванні нових принципів державної підтримки її розвитку в умовах переходу до ринкових відносин.

У науковій літературі є різні трактування поняття соціальної інфраструктури, що зумовлюється відсутністю чітких критеріїв віднесення до неї окремих галузей або видів діяльності. Можна виділити два основних підходи до вивчення соціальної інфраструктури: матеріально-речовий і галузевий. Прихильники першого підходу відносять до неї сукупність об'єктів, споруд, підприємств та установ, що забезпечують необхідні матеріальні й культурно-побутові умови життя населення [1, с. 19; 2, с. 148]. Друга група вчених вважає, що соціальна інфраструктура – це сукупність видів суспільно корисної діяльності в системі суспільного розподілу праці, функціональне призначення яких у відтворювальному процесі полягає в наданні комплексу взаємопов'язаних послуг населенню як діяльності, спрямованої головним чином на забезпечення повного добробуту і вільного всебічного розвитку особистості [4, с. 23]. Таким чином, представники «галузевого підходу» розглядають соціальну інфраструктуру як сукупність галузей, підгалузей, окремих підприємств, організацій, установ, тобто структурних компонентів господарської системи, що створюють умови для нормального життя населення, тим самим сприяючи розвитку виробничої сфери.

У цілому можна сказати, що соціальна інфраструктура містить сукупність матеріальних об'єктів і видів діяльності виробничого та невиробничого характеру, що забезпечують необхідну якість і рівень життя населення.

Використовуючи класифікацію С. О. Ковальова [3, с. 8-12], в соціальній інфраструктурі виділимо такі групи послуг:

- 1) житлово-комунальне обслуговування;
- 2) роздрібна торгівля;
- 3) громадське харчування;

- 4) побутове обслуговування;
- 5) освіта;
- 6) медичне обслуговування;
- 7) соціальне забезпечення та обслуговування непрацездатних членів суспільства;
- 8) обслуговування культурних потреб населення;
- 9) охорона майна та прав громадян;
- 10) послуги зв'язку в частині обслуговування населення;
- 13) пасажирський транспорт.

Як видно з даного переліку, в соціальну інфраструктуру входять як галузі економіки (охорона здоров'я, освіта і культура, служба побуту тощо), так і її певні ланки, які виконують інфраструктурні функції (наприклад, пасажирські перевезення, комунальні послуги тощо). Ці ланки є лише частиною деяких галузей: пасажирський транспорт – частина транспортної системи, комунальні послуги – частковий продукт технічних систем (водопостачання, газифікації, енергетики тощо). Одночасно деякі галузі, що входять до соціальної інфраструктури, охоплюють значну кількість підгалузей (наприклад, побутове обслуговування). Традиційні види послуг поповнюються новими; наприклад, широко поширюється мобільний зв'язок, зв'язок через Інтернет, торгівля через Інтернет-магазини тощо.

Результати діяльності об'єктів соціальної інфраструктури різноманітні. У цілому галузі соціальної інфраструктури створюють умови для раціональної та ефективної організації основних видів діяльності людини (трудової, побутової, суспільно-політичної, духовної та культурної) і визначають спосіб її життя. Особливість соціальної інфраструктури полягає в тому, що інфраструктурні елементи, діючи в системі, доповнюють один одного, і їх практично неможливо замінити іншими. Розвиток і функціонування інфраструктури пов'язане із задоволенням різних потреб населення: повсякденних, періодичних і епізодичних, тому, як правило, в регіонах гостро стоїть проблема комплексного розвитку її елементів. В інших випадках функції галузей соціальної інфраструктури не можуть бути реалізовані повною мірою. Так, не можна висококласною поліклінікою замінити відсутність установ культури чи дитячих установ, шкіл, магазинів. Ці елементи призначені для раціональної організації повсякденного життя і повинні існувати тільки в повному наборі. Інша частина потреб є необхідною не для всього населення і не в усі періоди його життя (одержання вищої освіти, заняття туризмом, використання пасажирського транспорту тощо). І, нарешті, окремі елементи соціальної інфраструктури (музеї, театри, спеціалізовані лікарні) не можуть бути створені на всіх рівнях соціальної організації суспільства. Стосовно них стоїть завдання більш рівномірного розподілу по території залежно від кількості населення, що на ній проживає.

Специфічність соціальної інфраструктури полягає в тому, що вона покликана обслуговувати потреби населення, сконцентрованого в пунктах,

різних за своїми масштабами та рівнями розвитку й розосередженим по території дисперсно. Тому соціальна інфраструктура локалізується в межах кордонів певної території або є засобом подолання відстані (пасажирський транспорт або зв'язок з обслуговування населення). Територіальні відмінності в соціальній інфраструктурі стосуються не тільки її складу, але, насамперед, масштабів її просторової концентрації, що залежить від кількості населення і систем розселення регіонів. Протиріччя між орієнтованістю соціальної інфраструктури на колективного споживача та індивідуальним споживанням її послуг є основною рушійною силою розвитку сфери обслуговування. Розміри і структура соціально-культурної сфери визначаються чисельністю населення, співвідношенням чисельності населення непрацездатного та працездатного віку та рівнем життя.

До основних функцій соціальної інфраструктури належать такі:

1. Створення комфортних умов для життєдіяльності населення.
2. Підвищення добробуту населення.
3. Виконання розподілу та обміну матеріальних благ.
4. Охорона здоров'я населення.
5. Відтворення трудових ресурсів.
6. Формування громадської свідомості та наукового світогляду.
7. Збільшення вільного часу населення.
8. Управління та охорона громадського порядку [7].

З другої половини ХХ ст. у країнах із розвинутою ринковою економікою процес розвитку соціальної інфраструктури різко прискорився, що обумовлено низкою факторів. По-перше, швидкі темпи науково-технічної революції вимагали різкого підвищення якості робочої сили за рахунок зміцнення здоров'я, підвищення рівня освіти, зміни трудових мотивацій, що в свою чергу стимулювало розвиток різних галузей соціальної інфраструктури. По-друге, створення якісно нової в техніко-технологічному плані матеріально-технічної бази в галузях соціальної інфраструктури забезпечувало високу ефективність її функціонування. По-третє, модернізація галузей матеріального виробництва супроводжувалася скороченням чисельності зайнятих, що сприяло перерозподілу робочої сили в сферу обслуговування, в т. ч. і в галузі соціальної інфраструктури [10]. У соціальній інфраструктурі можна виділити вертикальний (мега-, макро-, мезо-, мікро- і нанорівні) і горизонтальний (галузеві підсистеми) рівні. Це дозволяє визначити склад її елементів, оцінити ефективність їх функціонування і сформувати інструменти регулювання. Елементи регіональної соціальної інфраструктури створюють архітектурно-культурний образ регіонів і їх міст, інтегрують інтереси господарюючих суб'єктів й інтереси державних структур у системному обслуговуванні економіки та її галузей [9].

Послуги деяких галузей соціальної інфраструктури частково або повністю надаються безкоштовно. Це впливає на умови життя людей, сприяє підвищенню їх добробуту, рівня освіти, культури тощо.

Соціальна інфраструктура надзвичайно мобільна і різнопланова навіть у межах однієї галузі, розвивається за рахунок різних форм власності. Наприклад, медичне обслуговування населення представлено в загальному державною, приватною та страховою системами охорони здоров'я, але реально в світі існує комбінована система, за якої частина об'єктів інфраструктури розвивається державою (обслуговування в них відбувається безкоштовно), інша ж частина знаходиться в приватному володінні (для лікування необхідна оплата або оплата їх страхових фондів).

На сьогодні за кордоном поширена система «навчання протягом усього життя», в той час як у Росії, Україні впроваджується система «безперервної освіти». Американські економісти підрахували, що сім'я і держава на підготовку працівника витрачали близько 350 тис. дол. Приблизно такі ж витрати на пострадянському просторі [5, с. 108]. Світовий досвід показує, що витрати на освіту повинні бути не менше 5% ВВП, а мінімально можлива частина витрат на освіту згідно з висновками експертів ЮНЕСКО – 3,5%. В іншому випадку розпад інфраструктури освітньої системи неминучий. У розвинених країнах світу спостерігається тенденція збільшення державних витрат на освіту [6, с. 8].

Оптимізація розміщення мережі об'єктів соціальної інфраструктури полягає у збільшенні забезпеченості населення матеріальними й культурними послугами, створенні максимальних зручностей населенню в отриманні послуг, збільшенні вільного часу людей та раціональному його використанні.

Роль соціальної інфраструктури в розвитку регіону може розглядатися з позицій всього суспільства й окремого індивідуума.

У першому випадку переслідується мета формування в регіоні оптимальних умов для життєдіяльності всього населення, створення всім членам суспільства рівних можливостей для підготовки та участі в суспільному виробництві. Тому мета регіонального розвитку соціальної інфраструктури полягає не тільки у вирівнюванні рівнів добробуту, а й у вирівнюванні рівнів соціального розвитку територій.

У другому випадку основний упор робиться на створення задовільного соціального навколишнього середовища (соціуму) для кожної людини, яка може змінюватися зі зміною соціальної організації суспільства. В даний час відбувається зміна існуючих соціумів і формування нових внаслідок дії структурних зрушень в економіці не тільки в країнах СНД, але й в усьому світі. Удосконалення соціальної інфраструктури стосовно розвитку соціуму повинно бути пов'язано з вирішенням двох проблем: 1) підвищення її якості; 2) забезпечення комплексності умов соціуму [7].

Соціальна інфраструктура регіону – комплексують елемент регіональної економіки. Вона є головною складовою виробничої спеціалізації, на основі якої відбувається формування і розвиток комплексу господарства території будь-якого рангу, тобто створення сприятливих

умов життєдіяльності населення регіону, що має безпосереднє значення для комплексного розвитку регіонів. Сучасний стан соціальної інфраструктури характеризується істотною територіальною диференціацією, в основі якої лежать диспропорції між регіональними соціально-економічними комплексами, між елементами соціальної інфраструктури.

Для українських населених пунктів проблеми просторової і часової організації соціальної інфраструктури є особливо гострими. Окремі ланки соціальної інфраструктури можна розглядати як точки росту. Від наявності та функціонування її об'єктів залежить і подальше відтворення робочої сили, її кваліфікація та підтримання в мобільному стані. Виступаючи фактично матеріальною основою поселення, виконуючи функції щодо забезпечення, підтримки та збереження взаємозв'язків між усіма його підсистемами, соціальна інфраструктура сприяє раціоналізації способу життя населення. У результаті розвинена соціальна інфраструктура і правильно організоване виробництво забезпечують високий економічний ефект.

Отже, розвиток і ефективне функціонування об'єктів соціальної інфраструктури, їх доступність (часова, транспортна, вартісна) є важливою умовою підвищення рівня і якості життя основної маси населення країни. З метою поліпшення обслуговування населення та комплексного соціально-економічного розвитку регіону слід дотримуватися таких принципів формування соціальної інфраструктури регіону:

- визнання необхідності швидкого розвитку соціальної інфраструктури як однієї із значущих умов сталого розвитку;
- орієнтація регіональної економіки на досягнення високого рівня життєзабезпечення населення шляхом вирішення соціальних завдань;
- формування в соціальній інфраструктурі сучасної системи відносин і механізмів за активної ролі державного регулювання.

В умовах сучасної соціально-економічної ситуації, пов'язаної з переходом до ринкових форм управління, потрібен сценарний підхід до пошуку нової парадигми розвитку соціальної інфраструктури. Для досягнення соціально-економічних результатів важливо вибрати ефективну схему розвитку соціальної інфраструктури, особливо для проблемних територій, і проводити регіональну соціальну політику, спрямовану на підвищення рівня життя населення в регіонах, розвитку їх економічного потенціалу. Для цього слід розробляти цільові програми, реалізація яких дозволила б забезпечити формування середовища проживання і життєдіяльності населення конкретних регіонів. Схему державної підтримки розвитку соціальної інфраструктури регіонів слід визначити диференційовано з урахуванням їх типологізації.

1. Абрамов М. А. *Производство и сфера обслуживания*. – М.: Мысль, 1977. – 340 с.

2. Алаев Э. Б. *Региональное планирование в развивающихся странах*. – М.: Наука, 1973. – 125 с.

3. Алексеев А. И., Ковалёв С. А., Ткаченко А. А. *География сферы обслуживания*. – Тверь: Твер. гос. ун-т, 1991. – 117 с.

4. Голиков Н. Ф., Двоскин Б. Я. *Инфраструктурно-территориальный комплекс (теория, методы, практика)*. – Алма-Ата: Гылым, 1990. – 224 с.
5. Нестеров Л., Аширова Г. *Национальное богатство и человеческий капитал// Вопросы экономики*. – 2003. – № 2. – С. 103-110.
6. Тарапов И. Е. *Несколько положений о роли образования и науки в современном обществе и государстве. Состояние дел в Украине // Университеты*. – 2001. – № 3. – С. 6-19.
7. Юрченко С. А. *Инфраструктура мира: Учебное пособие / Перевод с украинского Юрченко С. А.* – Х.: ХНУ имени В. Н. Каразна, 2006. – 328 с.
8. Бузмакова М.В. *Особенности развития социальной инфраструктуры в России* http://economicarggu.ru/2010_1/buzmakova.pdf
9. *Инвестиционно-инновационное развитие элементов региональной социальной инфраструктуры* <http://nhoz.ru/?p=171>
10. *Социальная инфраструктура* http://abc.informbureau.com/html/nioeaeuiass_eiodanodoeooda.html